

Núm. 52

15-4-28

nós

CASTELLAS

BOLETÍN MENSUAL
da
CULTURA GALEGA

Direitor Literario
Vicente Risco

Direitor Artístico
Alfonso R. Castelao

Administrador
ANXEL CASAL

DIRECCIÓN E REDACCIÓN:

Sto. Domingo, 47—OURENSE

ADEMINISTRACIÓN:

Real, 36 1.º—A CRUÑA

ABONAMENTO

<i>Doce números, na Península</i>	6'00 pesetas.
<i>Fora da Península</i>	8'00 "
<i>Número solto</i>	0'70 "

NOTA

Este boletín non publicará mais orixinais qu'os que foron directamente solicitados pol-a Dirección. Tampouco se fai solidario das ideas n-eles emitidos, a non ser dos que por non iren rubrados, enténdense que son da Redacción.

Os pagos son adiantados e os gastos de xiro de conta dos suscritores

SUMARIO

Dos hermosos astraes, por JULIO SIGÜENZA.
Prehistoria e Folklore da Barbanza, por FLORENTINO L. CUEVILLAS e F. BOUZA BREV.
Problemas de Xeografía Galega, por RAMÓN OTERO PEDRAYO.
Catálogo dos Castros Galegos, da Seizón de Prehistoria do S. E. G.
Arquivo Filolóxico e Etnográfico de Galiza.
Os homes, os feitos, as verbas, POL-A REDACCIÓN.

Reloxería ZENITH

MÁQUINAS PARLANTES, DISCOS
AGULLAS e ACCESORIOS

M. CALVIÑO - Ourense

Vicente Risco

Abogado

Sanlo Domingo, 47-2.º

Ourense

P A R D O

ÓPTICO CENTÍFICO

Preguntoiro, 32
SANTIAGO

San Andrés, 50
A CRUÑA

CASA EISCRUSIVAMENTE ADICADA A ÓPTICA CENTÍFICA

X. CALVIÑO DOMÍNGUEZ

ABOGADO-PROCURADOR

CANTÓN PEQUENO, 1. (OFICINAS)

Teléfono, 581.

A Cruña.

FOTOGRAFADO

Si quer qu-os seus fotografados sexan o mais perfeito posibres, convenlle envialos aos

Talleres de fotografado ESPASA-CALPE S. A.

Ríos Rosas, 24-Apartado, 547 MADRID

BODEGAS GALLEGAS, PEARES E OURENSE

Vinos finos de mesa: Tinto TRES RIOS. Blanco BRILLANTE

LOS GALLEGOS blanco e tinto

Macía e Valeiras, Apartado 18 - Ourense

SANATORIO QUIRURGICO DE SAN LORENZO

SANTIAGO DE GALICIA

DE LOS PROFESORES

D. Fernando Alsina

y

D. Antonio M. de la Riva

CIRUJANO

GINECÓLOGO

Establecimiento dotado de todos los elementos que exigen
la terapéutica y la higiene modernas, situado en las afueras
de la población, muy cerca del paseo de la Herradura

Teléfono número 195

Para detalles, cualquiera de los Directores o el Médico interno

BOLETIN MENSUAL DA CULTURA GALEGA

Ano X

Ourense 15 Abril 1928

Núm. 52

Dos hermos astraes

CABRAS

I

*As cabras da Vía Láctea
tiraron ao monte hoxe;
o cabreiro vai,*

*con sono,
meténdose n-a noite.*

*Mail-o cabrón do loceiro
da tarde, com-a decote,
berra, encelado e doido,
n-a soedade da noite.*

II

*Berran as estrelas
no fondo silenzo.
A noite agoira saudades
mentras,*

*a neve,
caendo,*

*vai orballando nos agros
leite d-as cabras do ceo.*

III

*Pastoreando loceiros
repinicaba na fraula
o pastor,*

*—vento mareiro—,
bagullas de lus, a lua
branca,
de mes de Xaneiro.*

*Repinicaba saudades
dos tempos do vrán,
i-o inverno,
com-unha cunca de leite
callón a lua no ceo.*

JULIO SIGÜENZA

Montevideo, 1928.

CATÁLOGO DOS CASTROS GALEGOS

PUBRICADO POL-A SEIZÓN DE PREHISTORIA
DO «SEMINARIO D'ESTUDOS GALEGOS» DE SANT-YAGO

SEIZÓN SEGUNDA

TERRA DE CELANOVA

Queda comprendida ista terra de Celanova no curso meio do río Arnoia, entre os outos de Corbillón, que cinguen pol-o oeste a vila de Allariz, e a vizosa valgada de Ramirás, regada pol-o Tuño.

Determinan iste anaco de cunca, pol-o norte e facendo a divisioira co río Miño, os Castros de Trelle (600 metros de altitude) e unha ringla de outeiros mais baixos que van pol-a Manchica e pol-a Merca á rematar seguidamente en dous cumes ben individualizados, o Outeiro de San Marcos e o Pico de Castrelos. Pol-o leste e sul, o val Arnoian fica afastado do Limia por un forte erguemento, cuos principaes accidentes son, o Monte do San Cibrao, de 915 metros; o do Furriolo, de 850 e o Monte Grande de Banda que atingue os 1.000 metros.

Dende os puntos mais prominentes da cunca, o terreo baixa en escalóns con debalos dondos, deica chegar perto do río, onde as costas fanse pinas, apreixando a corrente que escoia n-un leito de grande estreiteza e fragosidade.

Toda ista terra alcóntrase percorrida por infindos regatos, sendo o mais importante o Sorga ou Ribeiro, que nacendo nas abas frias do Monte Grande, vai desaugar na Arnoia, nos termos da freguesia de Barxa.

A banda da direita do val que nos ocupa, atópase formada por estratos cristañños, habendo nos fondaes algúns aluviós arcillentos e aparecendo moi abondosas as formazóns eluviaes de arcillas roxas e mareladas misturadas con mica e con seixo miúdo.

Na banda da esquerda, sen fallar os gneis, hai mais fartura de pedra de grá, cuas pedras, dexerganse de preferenza por baixo do San Cibrao e ó sul da vila de Celanova.

Pol-a súa outura meia (500 metros) e pol-o xeito da súa agricultura, crasificase doadamente ista bisbarra entre as de meia montaña, con cultivos de centeo, patacas e millo e con bons prados e lameiros. Soio en algúns lugares baixos e ben espostos á raxeira do sol, precúrase a vide con certa intensidade e soio tamén nos outos do Furriolo e do Monte Grande, estese a serra ca súa alfombra de toxos, carpazas e pequenas carballeiras e cas suas searas severas, onde non campan os pendóns do millo.

Na banda da direita, óllanse de preferenza, masas mestas de piñeiros e na da esquerda andan mais bastos os carballos e os castiñeiros.

En toda a bisbarra, agás nos macizos montesíos, inzase unha poboazón moi densa. Constitúena xentes de agradabel aspecto físico e de pequena estatura, entre a que se atopan moitos tipos loiros. O seu carácter é trouleiro e divertido; son tamén sinxelos e rutinarios e grandes visitantes dos países de alen mar.

Número 1

CASTRO DE TRELLE

EMPRAZAMENTO.—Na provincia de Ourense, concello de Barbadás e freguesia

de Sobrado do Bispo. Afastado 4 kilómetros de iste derradeiro lugar.

Está construído no cume dominante de un macizo formado por un fato de outeiros, que sen dúbida por extensión, conecense co nome de Castros de Trelle e que corren por termos dos concellos de Barbadás, Merca, Toen e Cartelle.

A parte baixa de tal macizo, áchase pol-o sul e pol-o ponente, ben precurada de piñeirás, e pol-o norte e nacente, cóbrenas as touzas e viñas das freguesías de Moreiras e Sobrado, mais o centro atópase espido de arborado e non ten outra vexetazón que as carpazas nos sitios outos e algunha herba e xuncas nos fondos lamazas por onde corren nas invernías pequenos regatos. As abas dos outeiros son de costa lene e os cumes arredondados.

Dende o lugar do emprazamento do castro, a 600 metros por riba da xorfa do mar, o ollar espárese por unha paisaxe aberta, que colle estesos terreos dos vales do Miño e da Arnoia.

DEFENSAS.—É iste un castro de dous recintos, que se presentan ó xeito de dúas terrazas ovaladas, superpostas e concéntricas, cinguidas pol-os seus respectivos terrapréns, de oito metros de outo o da cima e de seis o de abaixo.

Aparecen os taes terrapréns cobertos de terra e sen ter por fora ningún sinal de muro, mais despois de practicar n-iles un corte de 50 centímetros de fondura, poídemos comprobar que no seu interior existe unha muralla de contenzón; case vertical, feita con cachote pequeno de pedra esquitosa, posta en seco no senso dos estratos, labrado na cara exterior e aparelado con tanto coidado, que forma un paramento ben xuntado e liso. As murallas debían seguir sen dúbida por riba do chan ó xeito de parapeto, mais oxe non quedan de elas outros restos probabels, que os anacos de cachote espárexidos na superficie do castro.

Uns 30 metros por baixo do terrapréns inferior, e soio pol-a banda careada ó norleste, vése unha área aplainada, como se alí houbera habido ou se houbera intentado a construción de unha terceira terraza.

MENSURAS.—As mensuras son as seguintes:

Primeiro recinto (Superior)

Do norte ó sul . . . 112 metros.

Do leste ó oeste . . . 70 metros.

A distancia do primeiro ó segundo recinto é case constante e vai dos 46 ós 50 metros.

OBSERVAZÓNS.—Na área superficial do castro e mesmo na terra que remeximos ó practicar as lixeiras esporazóns, atrás menzoadas, non descubrimos ningún alicerce de casa, nin xiquera un testó de xerra, nin de *tégula*. Non hai tampouco lembranza no país de que teñan aparecido no sitio nin os seus arredores, obxectos arqueolóxicos. Soio na freguesía de Loiro, desviada do castro 3 kilómetros cara ó leste, foi atopado hai tres anos un tubo de barro romano, pertencente ó parecer, a unha condazón de auga, tubo que está oxe depositado no Museo da C. de Monumentos de Ourense. Iste dato fai matinar na existencia en Loiro de unha *villa*, quizais sucesora da acropolis castrexa nos tempos da dominanza latina, sendo tamén de notar pra o caso, que a *villa* de Loiro figura entre as donadas no 5 de Maio de 1133 por Alfonso VII, o Emperador a D. Martiño, bispo de Ourense, pra ampliar o coto vello da cidade (Florez, *España Sagrada*, volume, XVII, páx., 86) e asimesmo a construción de unha eirexa, case seguramente en 1110, eirexa que aínda está en pé e serve de parroquial. (E. Marquina, *San Martín de Loiro*, B. de la C. de Monumentos de Ourense, volume, III, páx., 241 e segs.).

FOLKLORE.—Ó noso bon amigo D. Eladio Garza, veciño de Sobrado, debemos ista consella que il ouviu ben veces dos beizos dos vellos.

«No Castro de Trelle hai dúas minas, unha de ouro e outra de alquitrán. O que atopa a mina de ouro faise rico, o que atopa a de alquitrán, se non morre abrasado pol-o seu lume, será pra sempre disgrazado e levará a disgraza ós seus parentes e achegados.

Un mozote de Sabucedo, freguesía situada o sul do castro, contanos ó seguinte:

«De unha vez un rapaz de Sabucedo, que andaba á gardar o gando, rañou c-un coite-lo n-unha peneda que hai no castro. Asin que o fixo púxoselle diante un xigante moi grandísimo, con ollos de boi, que lle contou que na fonte mais perto da cerca había aco-billados unha cabra e mais un cabrito de ouro.

O rapaz, aínda que tomou moito medo, contou no lugar o que lle pasara, i-entón foron homes que andiveron á medir, e viron que a tal fonte era unha que deita nas abas do sul e cavarón alí e non se sabe se atoparon algo ou non».

Un home de Pereira de Montes, freguesía raiana ca de Sabucedo refírenos iste caso que a il mesmo lle aconteceu:

«Andaba eu na sega en Castela, n-un lugar unha miga desviado de Madri, que se chama Alcobenda, cando un señor de alí, home moi rico e dono de moitas terras, perguntoume que de onde era eu, e o respon-derlle que de perto de Ourense díxome.

—Quén poidera ir alí, por aqueles campos hai un castro que lle chaman de Trelle e n-il atuado moito haber e unha Virxe toda de ouro».

O mesmo informador asegurounos que o castro está oco por dentro e que sendo il neno, había no sitio un burato tan fondo, que as pedras que se lle botaban caían sen que se sentiran bater no cabo.

BIBLIOGRAFÍA.—Inédito.

(Catalogado por Xaime P. Coleman e Flo-rentino L. Cuevillas).

Número II

OUTEIRO DE VIMIEIROS OU DE DONÍZ

EMPRAZAMENTO.—Na provincia de Ourense, concello de Cartelle e freguesía de Espiñoso. Ocupa o cume de un monte de 560 metros de altitude, que se ergue cara

o leste e a menos de 1 kilómetro da aldea de Doníz.

Albíscase dende il a bisbarra rica en cas-tros dos concellos da Merca e Celanova.

DEFENSAS.—O sistema defensivo do Outeiro de Vimieiros é complicado de abon-do. Por baixo do recinto central, lixeira-mente aplainado, e que conserva en moitos sitios vestixios de parapeto, óllase un aterro moi pino cuio altor vai dos 8 ós 16 metros. Ó pé de il, corre pol-o oeste e suloeste un soio foso, ben esmorecido ás vegadas. No noroeste os fosos dupricanse e o emprinci-piar a banda careada ó leste cadupricanse, seguindo de tal xeito deica o Sul, onde os tres mais exteriores afástanse do outro, for-mando un antecastro de 25 metros de longu-ra máisima, morrendo logo alí o mais este-rior de todos, e indo os demais a xuntarse co do interior.

De semellante dispositivo, dá unha idea aproisimada o croquis que acompaña ista papeleta.

MENSURAS.—De feitura case cadrada mede iste castro:

Do norte ó sul . . . 156 metros.

Do leste ó oeste . . . 150 metros.

OBSERVAZÓNS.—Non paréz que o Ou-teiro de Vimieiros acochara no seu recinto central construcións de pedra. En troques o aterro que o cingue, estivo sostido por un muro que poidemes ollar ó descuberto en certos sitios onde recentes chuvias abriran un quenlle.

Convén facer resaltar a forma case cadra-da do recinto interior, mais que semella así e todo ter recantos arredondados. Coidamos que iste feitió moi pouco abondoso nas cos-trucións castrexas galegas, foi adoptado pra poder abranguer na área fortificada algun-has penedías prominentes que por alí afro-ran e que en gran parte coinciden ca liña do parapeto.

No recinto interior apareceron hai pouco tempo algunhas tégulas.

FOLKLORE.—Un home da freguesía de Pereira de Montes cóntanos:

«En tempos o Outeiro de Vimieiros foi cidade de mouros, e de ela foron desbotados

por mor de unha grande guerra que tiveron cos romanos.*

* * *

O Cabanelas, rapaz que xa nos informou encol do Castro de Trelle, refire:

«Na noite de San Xohan, sai no Outeiro de Vimieiros unha moura, que se pón por riba de uns penedos que hai na banda oeste do Castro. En canto se pón n-iles deita no sitio unha fonte, en cuia auga a moura lávase a cara e pentea os seus cabelos.

Ista moura ten encanto, e anque moita xente teña ido velar e a teñafollado sentada toda a noite penteando nos cabelos deica á mañá en que desaparece, ninguén pode agarrala, pois sempre que se tén intentado xurden cobras as moreas, que se non botan ás persoas, mais que meten moito medo. Semellantes cobras fuxirían si se souper o xeito de desfacer o encanto mais se non sabe i-é grande lástema.

De unha vez uns ingleses non dando tino das cobras quixerón agarrar a moura, i-entón armouse tan grande estrondo, que fuxiron arripiados e non voltaron ó sitio.*

* * *

Iste castro ten tamén as suas indispensabels trabes de ouro e de alquitrán.

BIBLIOGRAFÍA.—Inédito.
(Catalogado por Alfonso V. Monxardín e Florentino L. Cuevillas.)

Número III

A RODELIÑA

EMPRAZAMENTO.—Na provincia de Ourense, concello de Cartelle e freguesía de Espiñoso. Costruído no cume de un outeiro cativo e coberto de piñeiros, que se ergue a 600 metros cara o suleste do Outeiro de Vimieiros.

DEFENSAS.—Un cume aplainado con lixeiros vestixios de parapeto, un aterro de 8 á 10 metros de altura e restos de un foso que se fai ben patente na banda do leste.

MENSURAS.—De xeito circular mede:

Do leste ó oeste . . . 40 metros.

Do norte ó sul. . . 34 metros.

OBSERVAZÓNS.—Os terrapréns paréz que non tiveron muro de contenzón e que o parapeto era solo de terra.

FOLKLORE.—Non se pudo acadar ningún.

BIBLIOGRAFÍA.—Inédito.
(Catalogado por Alfonso V. Monxardín e Florentino L. Cuevillas.)

N. da R.—Por non se teren recibido a tempo os grabados correspondentes á iste traballo publicaránse no proisimo número.

PROBLEMAS DE XEOGRAFÍA GALEGA

NOTAS EN COL DAS FORMAS DE POBOAZÓN LABREGA

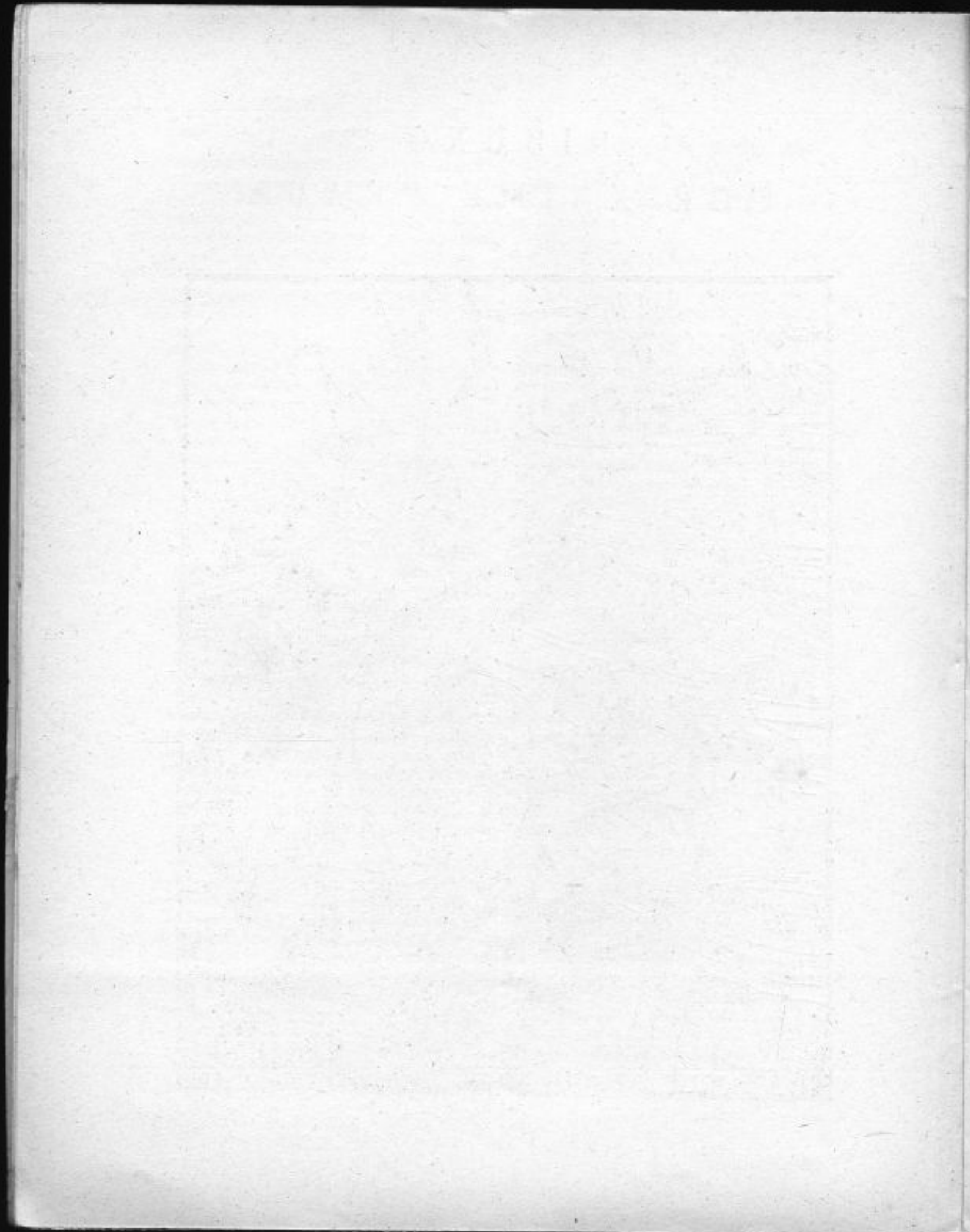
(Proseguimento)

As indústrias da parroquia non son doadas de separar do traballo labrego. Ó igual qu'a vida de trato comercial. Cada un fai o seu viño e dous alquitareiros estilan a boa augardente *sacada a fogo*, inda se chaman alquitareiros por mais que teñan adoitado o alambique. Son moitos os homes de oficio e forman unha especie de caste qu'inda está començando: consecuencia da especialización que tamén vai conquerindo as sinxelas actividades campesíns. Pol-o d'hoxe cuaseque todos labouran seus eidos. Os catro ou cinco carpinteiros teñen deixado aquelas estadas que n'outro tempo armaban pra serrar os albres pois vai sendo isto, angueira dos serranchís portugueses. Houbo algún mestre sonado no traballo de carros e pipas. Os albañís (duas compañías e dous ou tres d'afición) trouxeron das Américas algunhas modas novas c'o portland e o cemento. Característico d'algús vellos son a boa feitura das masas pr'os *cielo-rasos*, grande luxo nos coartos, e os dibuxos no encintado das parés (bandas retorneadas, esquemas vexetales e humanos, sistemas de circos, elipses, etc.) coma d'algús carpinteiros os fermosos trazados barrocos, d'un natural barroquismo popular, dos balcós e cancelas. Os oito zapateiros traballan fino na goma demandada pol-a mocidá e xa non hai ninguén que s'adique somentes ó crásico oficio de zoqueiro. A maior porción das pezas de pau adequirense nas tendas. Hai dous ferreiros, un muíñeiro no río do Formigueiro, que somentes moe catro meses do ano, e dous xastres, un d'eles moi gabado na parroquia e n'as freguesías da veciñanza. Un cesteiro fabrica dende queipiños miudos hastra os culeiros pra vendima qu'hoxe non son tan grandes coma dinantes. E outro home adicase c'a sua

xente á facer molidos de difrentes grandores cón xuncas que as mulleres l'escolman nos lameiros e que vende nas feiras e na Praza Maor d'Ourense, a catro, ou seis reás, nos dous meses anteriores á vendima. Algús anos téñlle rubido a ganancia de oitenta e hastra de cen pesos. Todal-as rapazas mimosas queren ser costureiras d'as de puntada solta que lles permite por un xornal de catro ou seis reás á molladas facer moitas prendas n'un día (brusas de mozas e rapaces, chambras, mandís, vestidos enteiros) sin contar as remendalladas. A soila industria artística da muller manteña tres celibatas seródeas tecedoras de fermosas mantas de lá de cores sinxelos e ornamentación tradicional (bandas, rosas, estilizacións humanas); xa se contan as vellas de fuso e mazaroca como unha sobrevivencia arqueolóxica que fai rir á mocidá e as cosedoras das mantas de farrapos un tempo máxeza das solainas campesíns. Procurase pouquiño liño: Todo o indumento da parroquia ven da tenda (d'Ourense, das vilas e dos comercios postos nos lugares estratéxicos das carreteiras). O labrego non figura dárse conta da contradición que poñen os xéneros e feitura d'almacén na vida da aldea, hoxe levado n'un senso non natural, arbitrario e comicamente tristeiro. Fánse raros hastra os xéneros dos mercados antergos e moito máis os da casa. Desaparecen as saias de picote, os mantós, as chaquetas de felpa, os sombreiros de grandes azas, negros ou bermellos, as fortes almíllas dos vellos espostos a se tomar do peito, as remontas decorativas, as capas e demais prendas d'aquél comercio do século dazanove inda adoitado á aldea. Somentes se manteñen o uso dos panos da cabeza, en grande parte pol-a imposición da asistencia

DIBUXO
POR XAIME PRADA

à eirexa e as necesidás de cargar feixes. Xa os xéneros calcetados trunfan en toda a liña. A parroquia entrou de cheo a ser un suburbio do comercio ourensán e dos seus refrexos espallados pol-as estradas.

Pol-o que se leva dito compréndese cales son as direucións do comercio. Na parroquia n'hai tenda; apenas unha taberna-tenda mal provista. A maior porción do diñeiro da exportación dos froitos (centeio e millo nas feiras e almacéns, gando, viño, algunha herba, e pouca madeira) empregase en mercar as cousas precisas. Somentes se mantén en grande parte o mobraxe no que non pende directamente das necesidás da actividade labrega. O franqueamento d'unha estrada que cruzando o cerne da parroquia xuntando á de Amoeiro c'a de Vigo e Ourense, faría medrar n-unha proporción insospeitada o rendemento económico d'istá parroquia, grande, de variadas terras, poboada e disposta a seguire os ritmos do vivir moderno.

Os vellos xa non son os chamados pol-as novidades. Aceitanas todas especialmente as que veñen das Américas. Mais a situación económica non ten moito que envexar. A maior porción das casas deben diñeiro a réditos. Hai abondo de hipotecas e custións. O caso é dino de ser un pouco considerado.

N-un tempo pagábanse moitos foros. Eles formaban grande parte do capital dos pazos da parroquia. Había pouca terra ceibe. As grandes rendas eran do señorío de condeses un pouco vagos: de Ribadavia, de Punxín, decían os paisanos referíndose á localidade das tullas. Moitas tiñan seu orixen nos foros de Oseira que tivo moitos n-ista feigresía. Hoxe pódese calcular que se teñen redemido as tres coartas partes. Mais a vida forxou outros costumes non contrapesados pol-o espírito d'organización adoitado ás condicións xeográficas e sociais. Desfíxéronse as institucións patrúas e comúas. Todol-os fillos casados queren casa de seu, apenas se usan labours de axuda, desenrólase un forte individualismo de orixen e influencia cidadán. É dooso afirmar que xa se vai notando un amolecemento no antigo espírito de traballo que ben guiado e armonizado sería unha salvadora enerxía pr'o pórvir.

Si preguntades a un labrego enxebre, de

Trasalba cal oficio lle chama, responderá, de fixo, que o de canteiro. Todos nacen c'a afición. Dende rapaces acostúmanse a cargar os picos da obra ó ferreiro, e adprenden a coñecer as diferentes crás da pedra do Rodeiro. Xa quedan poucos cotos por encetar. Tense construído moito perpiaño nos anos derradeiros sobretudo no tempo en que a fartura económica de Cuba se refrexaba nas finanzas da parroquia. Sempre houbo dúas boas compañías de canteiros, chamados tamén pr'as parroquias d'arredor e pr'as casas das carreteiras. E todol-os labregos saben erguer muradellas de forras, ou paredes de laxas pra pechar os eidos que pol-o crecemento da poboación apenas deixan a ermo algú recunchos da parroquia. Tamén a precisión de criar terra vexetal esnaquizando laxes e penedos axuda á manter a afición ós picos e tiros dos canteiros.

Pra rematar: o vivir necesariamente labrego da parroquia atópase na superficie orientado d'un xeito crecedeiro car'un senso vilego que non leva ningún remedio ós males sociais da parroquia pois non se ciménta na comprensión das condicións esenciaes do vivir.

Condicións históricas.

As relacións naturais da parroquia foron sempre c'a ribeira e c'a montaña como n-aquila chaman á rexión dos Chaos. Nos tempos primitivos coma logo na Edade Meia o erguemento penedoso do Rodeiro asexando ós chaos foi aproveitado pol-o seu valor guerreiro. Inda que se non teña estudado metódicamente pódese detremiñar a posición de dous castros: un no propio Rodeiro, outro nos cotos da rexión da Portela por riba do Formigueiro. Sempre debeu ser moi cruzada como camiño mais descansado pro val do Miño. Nos ermos do Rodeiro téñense sinalado (por Florentino Cuvillas) vestixios de mámoas. A opinión dos irmáns Boán localizando o Medulio no monte do Medelo, veciño e do propio sistema topográfico de Trasalba, parés ter somentes un fundamento etimolóxico, de pouco valor. A tradición constante de Trasalba fala d'un camiño que dende os fondos do Medelo, levaba pol-a rexión

dos Chaos da parroquia e pol-a veiga d'Albeiros hastra o dito coto do Formigueiro. Os habitantes, d'aquela mouras, fan pol-a estrada pra mercar a carne ó coto onde tiñan o despacho: mail'a tradición non sinala cidade nin tampouco a toponimia. Os paisanos vellos falaban d'haber atopado moitos anacos de ladrillos da dita estrada; mais por sere tarreo moi labourado hoxe non se pode procurar ningún. Certamente houbo un lugar en Medelo inda nos medeados do XVIII, da pertenza da parroquia de Arrabaldo e aquela debeu ser via ben pasaxeira por moitos séculos, hastra que non cambearon os eixes de relación da parroquia. O lugar da Eirexa endexamais cambeou inda qu'algunha tradición o sinala un pouquiño mais abaixo, e se fale da primeira pia d'auga aberta n'un penedo desfeito fai moito tempo. Posto á igual distanza dos pobos centrais e dominantes, Cimadevila e Outeiro, ten ó seu arredor a fonte vella, e a chamada Parra do Caiño onde sempre a museda bota unha tocata despois da misa da festa; istes sitios teñen un prestixio particular no folklóre de bruxas e estadeas, quizais pol-a presenza do adral ou cemitério e da eirexa, quizais gardando a lonxana lembranza d'un castro ou lugar primitivamente sagrado. É sabido como as eirexas foron postas no lugar dos antigos santuarios. A parroquia foi sempre da Mitra, por mais que a crus do tímpano da porta prencipal da eirexa sexa en opinión d'algú, a crus dos Temprarios, os que asegun López Ferreiro tiveron residencia en Amoeiro. Os nomes xeográficos dos lugares figuran indicar fundacións ben recuadas. Moita terra de Trasalba pagaba foros ó mosteiro de Oseira, pol-o priorato da Granxa de Sta. Cruz de Arrabaldo. De fixo o mosteiro construiu as calzadas das que se conservan anacos nas costas e a ponte dos Frades e o nome do río do Formigueiro, falan d'iste dominio de Oseira en grande parte da terra.

No coto do castro, de que temos falado, houbo un castelo que figura na lista dos destruídos pol-os Irmandiños. O camiño, hoxe cuaseque abondado, que por-alí leva dos Chaos de Amoeiro ó val de Punxín, era nos derradeiros da Edade Meia moi transitado pol-a relación entre as terras de pan c'as do

viño especialmente con Ribadavia, e debía dar certa importancia ó castelo. D'il somentes queda a lembranza no nome de castelo dado tamén ó coto do Castro, e un soterraño aberto no cume. Figura na relación de Boan (mais non na de fixo ben incompreta de Molina) c'as de Cornoces, Liñares e Amoeiro na terra dos Chaos. E non figura na relación de fortalezas eisistentes o ano 1603 asegun a relación publicada por Martínez Salazar na revista «Galicia». Os pazos da parroquia foron ergueitos nos séculos XVII e sobretudo no XVIII; entón había moito señorío que se relacionaba c'os seus iguais d'outras terras. O feito mais significativo da organización administrativa é que toda a rexión baixa da parroquia era do coto de Arrabaldo e somentes da Xurisdición de Amoeiro a porción outa dos Chaos e cotos. D'iste xeito os lugares de Soutomanco, Bergueira, Pexes, eran d'Arrabaldo e tamén o de Medelo. As xurisdicións gardaron o senso xeneral das atribucións hestóricas. A hestórea da parroquia non conta c'a axuda dos libros parroquiales que foron queimados a principios do dazanove. Hastra os derradeiros do século XIX o lugar de Fechos era da freiguesia de Arrabaldo. O de Medelo hoxe non eisiste; debeu quedar despoboado a fins do XVIII pois cando a invasión francesa ocultáronse alí os veciños cas suas facendas e alaxas. Mais no censo de Ensenada contanse as casas e citanse os termos; un d'eles chamábase do Laranxeiro. Un destacamento francés chegou dende Amoeiro e ocupou por dous dias o pazo de Cimadevila. No século XIX os pazos e por duas vegadas a reitoral fóron atacados por partidas de ladrós; una d'elas a do sonado Estebo da Pobanza. N'outro tempo a parroquia amostraba os fondaes inzados de pechas carballeiras onde aniñaban os lobos e atopábanse os ourizos hoxe desaparecidos. Cultivábase ben pouca terra e os veciños vivían en grande nugalla moitos d'eles alimentados c'a fariña que lle daban nos pazos. Tiña sona a fartura de rendas, dezmos e primicias da eirexa; inda conserva a grande bodega e dous disformes cabaceiros. Din que a moestra miuda se gardaba en culeiros na sancristía. Hai lembranza d'un abade que foi coengo na Catedral d'Ourense e cercou

con bós muros as terras destrales. N'outros capidosos d'iste estudo téñse falado das variacións dos cultivos, e do desprazamento das bases do vivir económico.

RAMÓN OTERO PEDRAYO

(Continuaráse.)

LEA VOSTEDE
A REVISTA
MENSUAL

NÓS

BOLETÍN DA
CULTURA
GALEGA

Administración

Real, 36-1.º

A Cruña.

PREHISTORIA E FOLKLORE DA BARBANZA

(Proseguimento)

UNHA ESTRANA GRAVURA E O FOLKLORE DA FREGUESÍA DE MACENDA

(véxase no mapa número 11).

A PEDRA DO DEMO.—Na freguesía de Macenda i-entre os lugares de Moimenta e Insuachán hai un sitio con fartura de penedos, que comestos pol-a erosión, colleron figuras imitantes á animaes ou á obxectos inanimados facendo un conxunto ó xeito de unha *cidade encantada*.

Moitos de istes penedos teñen nomes propios que a imaxinación campesiña apricoulles aegún a súa feitura. Son os mais coñecidos os chamados *Outeiro pinto*, *Pedra redonda*, *As casotas*, *Pedra do Gato*, *Outeiro de San Xohan*, *Casotas de arriba*, *Outeiro do raposo*, *Laxe do Miradoiro*, *Outeiro da Bandeira*, *Outeiro das ventanas*, *A Cruz de Francisco* e *A Pedra do Demo*.

De todas elas soio atraen a atenzón do arqueólogo as dúas nomeadas en derradeiro termo. *A Cruz de Francisco* é chamada asin por tres cruces gravuradas, de uns 50 centímetros, que ten en diversos puntos da súa grande superficie. *A Pedra do Demo*, presenta inscultrados os sinos que reproducimos na figura 32. O riscado é fondo, con sinas de antigüidade e traballado no seu canle como nas inscultruras prehistóricas. Chaman así e todo a atenzón os numeraes

arabigos que alí aparecen por dúas veces, reproducindo con creanza de abonda a cifra 18. Esta circunstancia obríganos a facer con respecto á antigüidade da composición as naturais reservas, e á notar tan soio que figuras que se imitan mais ou menos á de un 8, teñen aparecido entre outros lugares en Miedes (Guadalajara) e foron interpretadas como estilizacións femeninas. A covaña que se olla no outo e na esquerda da peneda é dende logo artifizal e as tres cruces do centro semellanse moito ás agrupadas n-un penedo de Vilasuso (Oia) (figura 33).

Mais apesar de tales imitanzas, voltaremos á insistir nas nosas reservas e advertiremos que o mesmo a extensión dos cultos litolátricos na Galiza, que o nome de *Pedra do Demo* que desina a pena inscultrada fan matinar n-unha vella cristianización destigada quizais mais adiante.

DOUS RELATOS.—O que conta é Ramón Piñeiro de mais de 80 anos, veciño de Moimenta:

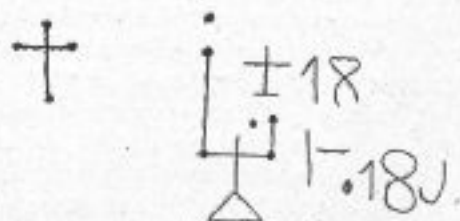
«Cara o norte e perto da *Pedra do Demo* está a chamada *Boca do Castro*. Respeitive a ela socedeulle a Xohan Francisco Beira, de Moimenta, que indo no servizo de El Rei, un africano preguntoulle de onde era il.

—Quén me dera a min pór os pes en Boiro, contestou en ouvindo a resposta. Teria diñeiro pra min e pra moitos.

Dispois engadeulle que o sitio de Boiro

onde estaba íse diñeiro era na Boca do Castro.

Alcóntranse a fartura no folklóre galego relatos análogos a iste, en que un individuo, enteirase lonxe da súa aldeia do diñeiro que n-ela está acochado, ben pol-o que lle dí un mouro, ben pol-o que lee n-un libro. No castro Morgadán e no do Neixón recollimos xa referenzas de ista crás que teñen ó noso sentir un orixe literario. O libro onde se alcontran as notizas dos haberes acobillados non é outro que o Libro de San Cipriano, que de tanto creto goza en terras de Galiza e de Portugal, sendo de notar que n-iste derradeiro país, do que proveñen moitos dos eismprares que oxe se conservan no noso e no que ben veces se localiza a inesperada descuberta das notizas de tesouros a que de-

(FIG. 32).—A PEDRA DO DEMO

nantes nos referimos. A outra fonte literaria ha ser con seguranza a canzón ou miragre consinada oxe no capítulo IV da traduzón galega dos *Miragres de Sant-Iago*, onde se conta como ó cair a chave que tiña na man o ídolo do Mafomete, erguida en Cadis, toda a mourindade das Hespañas había de acochar os seus haberes. Ista consella que debou inzarse moito pol-o chan galego daría lugar á crénza de que os mouros conservaban aínda oxe a lembranza dos acobillos que por aquí deixaran. Non compre pol-o demais que insistamos n-iste tema que foi xa tratado por Vicente Risco no seu artigo *Os Mouros Encantados*, que viu a luz nos números 44 e 45 d'ista revista.

«Na chamada *Fonte dos Cucos*, da mesma freguesía de Macenda, saleulle a Pedro Gar-

cia Villaverde, oxe morto e mais á unha irmán, unha galiña de ouro cos seus pitos».

(Contado por Benigno García Villaverde, irmán do héroe e de uns 40 anos de idade).

A galiña con pitos, fora de lugar poboado, é sinal de tesouro, e asin aparez consinado na decrarazón de un testigo dos procesos de Vázquez de Orxas (1) e asin nol-o contaron a nós con referencia ó *Castriño da Cerca* (Castro de Caldelas).

Ora que por vegadas o sinal trasformase xa en tesouro como no caso aítual e aínda en ocasións desempeña un dobre papel coma acontece en Bergantiños, onde unha galiña con pitos de ouro, serve de guieiro pra chegar á un tendal de cousas preciosas.

O ADIBAL-SERPE.—Conta o xa citado Ramón Piñeiro:

«Un señor de Macenda moi rico que tiña un criado quixo viaxar e mandoulle que arregrase todo que ían ir os dous pol-o mundo. No intre o señor foise á horta, atuou o diñeiro, que era moito, e atouno c-un adibal decindo ó mesmo tempo:

*Adibal eres, culebrón te has de volver
el que de aquí te ha sacar, tres besos te ha
[de dar]*

Mais o criado ouviuno e cando chegou ó barco que os había de levar, no istante de sair xa pr'o mar e cando todos estaban a bordo, dixo que agardasen un momentíño que se lle esquecera unha cousa principal.

O barco agardou mais en vista de que non voltaba ergueu anclas e foise co señor só.

O criado entanto marchou ó sitio do tesouro e saleulle un culebrón grandísimo. Tre-meu un pouco, mais por fin deulle un bico e o culebrón retorcese; deulle o segundo e o culebrón apreixouselle ó corpo como si quixera acabar co-il; deulle o terceiro e o culebrón convertiuse en adibal. O mozo entón colleu o tesouro e cando o señor voltou atopouse sen ren».

Compre notar en primeiro lugar que iste mesmo conto foinos referido en Bamio (Carril) anque unha miga mais com-preto. Aquí

1. Andrés Martínez Salazar, *Sobre apertura de mámoas a principios del siglo XVII*, B. de la R. A. Gallega números 29 a 36.

o señor mete o diñeiro n-unha ola, acochaa entre certas pedras, faille unha lazada ó adibál e dille:

«O que de aquí che ha sacar
tres bicos na boca che ha dar»

(Referenza de Secundino Suárez, de 10 anos, veciño de Vilar, nos Ballotes, Vilagarcía).

Unha variante foi recollida por Castillo (1) no *Castro de Samoeiro*, (Sada) onde uns xigantes ou mouros poñen unha corda ó redor do pescozo de unha filla sua e despois de darlle moitas riquezas convirten a corda en serpe decíndolle no castelán que de cote falan os nosos mouros:

«El que te desencantare
nueve besos te ha de dar».

Lenda semellante existe en Caravia (Asturias), mais alí a corda convirtese en *culebre* por meio de conxuros que o encantador lê n-un libro, e o noivo da rapaza chega a libertala, dando morte á besta cando esta durmía. (2)

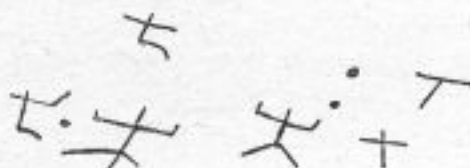
O mesmo na Galiza, que nas Asturias, que no Minho portugués son moi abondosos os contos de tesouros e de encantamentos en que interveñen as serpes, intervencións que poden crasificarse do xeito seguinte:

- Gardando un tesouro.
- Gardando a unha persoa.
- Tomando a persoa a figura do animal.

Entre as lendas do tipo a) debe incluírse a acadada por X. Arias Sanjurjo en Santa Cristina de Parada, na que un crego que vai dacabalo, olla ó pasar perto do Mosteiro, unha morea de cousas de eirexa que están a asoellar. Colle as que pode, mais a serpe, gardiana do soalleiro prendeselle na besta que non solta ata que o crego desbota unha xoia que lle recolle, volvendo despois a correr atrás do crego e trabando as patas do cabalo novamente ata que lle entregou unha

nova prenda. De iste xeito o crego soio pode salvar un cáliz que guinda dentro da eirexa berrando. «Toma iso Santa Cristina».

Tamén hai lendas de ista crás do Castro Morgadán, cuio tesouro está vixiado, asegún testimonio de unha *sabía* de Allán (Peroxa) por unha cobra que compre desencantar con desconxuras botados por un crego, e dándole despois un bico na testa se é que se quer apañar o *haber*; no Pico Sagro (Compostela) (1) onde unha serpe defende un tesouro e n-outros moitos lugares da nosa terra nos que asegún dñ García de la Riega (2) hai tesouros que soio se poden conquistar ca axuda de un corvo que persiga a serpe que os garda. No Minho alcontrámonos conque entre Silvares e San João (Guimaraes) xace un *dornão*, cheo de riquezas que se non

(Fig. 33).

pode acadar porque en canto se chega a il sai unha niñada de serpes. (3)

As consellas do grupo b) alcontrámolas na Galiza, localizadas no Outeiro de Vimieiros (Cartelle, Celanova) sitio onde vive unha moura que se deixa ver na mañán do día de San Xohan sentada en col de unha peneda, mais cando calquer quere chegar a ela unha moitedume de serpes impídeo acometendo ó destemido; nas Asturias na Cova de San Cibrán, no concello de Gozón e en Caravia, podéndose engader a ista enumeración os contos a que nos referimos no comenzo de iste capítulo.

As lendas do tipo c) andan quizais mais bastas; hainas na citanía de San Cibrán das Lás (San Amaro, Carballiño) e son moi correntes no Minho e nas Asturias.

Convén notar que os xeitos pra desencan-

(1) *Los Castros Gallegos*, A Cruza, 1908.

(2) Todas as referencias o folklore asturiano consignadas n-iste capítulo foron recollidas en Aurelio del Llano, *Del Folklore Asturiano* e en Constantina Cabal *Los Dioses de la Vida*.

(3) García de la Riega, *Galicia Antigua*.

(2) *Loc. cit.*

(3) Martins Sarmento, *Materiales de Arqueología do Concello de Guimaraes*.

tar as serpes gardiáns ou pra voltar á sua figura humaná as persoas convertidas en serpes son case de cote os mesmos nos tres países. O mais usado é o bico, na testa, nos beizos ou na lingua. Por vegadas o bico poetízase e a cobra leva entre os dentes unha fror que compre coller cos beizos (San Cibrán das Lás, e tamén nas Asturias). N-outras ocasións o bico non se precisa e abonda conque o animal bafexe na boca da persoa que fai o desencanto (Guimaraes, Minho).

Os outros procedimentos son os seguintes:

Por meio de un bolo de pan, que hai que gardar durante un tempo determinado sen decir ren a ninguén sobor do caso (Asturias) ou dándollo a comer á cobra. (Guimaraes). Iste xeito de desencanto aparece apricado ben veces na Galiza ás mouras que viven nas fontes.

(Fig. 34.)

Dándolle de mamar unha muller (Guimaraes).

Ferindoas ata que deiten sangue da testa (Guimaraes).

É iste o mesmo en Portugal que en Galiza, o modo crásico de desenfeitizar ós lobishomes.

Todos istes procedimentos son axudados en ocasións con medallas ou reliquias que leva consigo o que fai o desencanto ou con desconxuros, que nos mais dos casos teñen que ser botados por un crego.

Mais non para eiquí o papel preminente que as cobras desempeñan na mitoloxía popular galega. En primeiro lugar é iste reptil en compañía do lobo os dous únicos animais

que gozan de certo prestixio máximo e son tamén case os únicos (hai na Limia a princesa convertida en rá) cuia forma collen as persoas enfeitizadas. O raposo que soa moito no noso folklóre é de cote o listo pillabán das fábulas; a águia, a galiña, a cabra son cando aparecen persoaxes de apólogo, e soio a serpe e o lobo precisan de poderes especiais pra contrarrestar a súa podenza.

E aínda o intrínseco que o rol folklórico da serpe debe inspirarnos aumentase se consideramos as seguintes verbas de Bosch-Gimpera: (1)

«El Periplo (refírese ó periplo fonte da Ora Marítima de Rufo Festo Avieno) conserva la tradición de que los Saefes y los Cempses no son en Ofiussa (la costa de Portugal) sino una población reciente. Antes vivían allí los Oestrimnios que fueron expulsados por una invasión de serpientes».

E mais adiante:

«Schulten hace notar que el nombre de los Saefes se deja reducir al griego Sepes, o sea al de la serpiente».

E logo:

«Los invasores célticos se llamarían a sí mismos con un nombre céltico equivalente a serpiente (caso frecuente entre los pueblos primitivos) el Periplo tradujo dicho nombre al griego, sea que conservase su significación étnica, sea que ya confundiese con etimología popular la tribu con el significado de su nombre».

É ben advertir que Bosch-Gimpera coloca o mesmo os Oestymnios, pobo precelta, que os Saefes no norte de Portugal i-en Galiza é así resulta doado o comprender a indubidable importancia que ten pra nós o determinar non soio os aspectos que a serpe reviste na nosa mitoloxía popular se non tamén ver de dexergar as imitanzas e diferenzas que presentan ó polos en comparanza cos xeitos peculiares das Asturias, de cuia rexión posuímos, gracias ós traballos de A. del Llano e de C. Cabal, unha forte e ordeada documentación.

A mais dos espostos denantes aparecese-

(1) Ensayo de una reconstrucción... B. de la B. Menéndez Polayo, R. de Guimaraes, vol. XXI, 1904, páx., 356.

nos a cobra no folcklore galego nas formas seguintes.

- a) Como nemiga do home.
- b) Como habitazón dos espritos dos mortos.
- c) Como obxecto de culto.
- d) Na Meicifia popular.
- e) Como amuleto pra sair ben de certos negocios.

En col do primeiro aspecto existen o mesmo nas Asturias que na Galiza moitas referenzas. Hai en primeiro lugar dous contos idénticos recollidos un por nós na Serra de Penas Libres (Vilardevós, Verín) e outros por C. Cabal en Covadonga, en que un rapaz pegoreiro que acostuma dar leite a unha pequena serpe, marcha do seu pobo, e cando volta, pasado moito tempo e vai ver o animal alcóntrase con que iste se convertiu n-un mostro grandísimo. Na referencia galega o mostro come o rapaz sen lle dicir ren, na asturián dille por toda espricazón istas verbas: *Porqué me dejaste solo?* Asturián é a lenda dos frades comidos por un *culebre* no convento de Santo Domingo de Oviedo e galega a recollida por García de la Riega, ó parecer na bisbarra de Pontevedra, relativa á serpes que atraen os nenos pra comelos e as mozas pra gozalas. No val de Monterrey dixeronos a nós que as serpes acometen ós homes cando están dormidos, mais que os lagartos os avisan do perigo baténdolle co rabo na face, favor que por certo, non lle otorgan ás mulleres. Nas Asturias en troques o lagarto anuncia as serpes e os homes téñeno en pouca estimanza por que é o alcaíote das bruxas.

Nas duas rexións é crenza moi entorgada que as cobras mamam dos peitos das mulleres e da teta das vacas.

A serpe como habitazón dos espritos dos mortos é un aspecto que sealcontra ó parecer soio na Galiza. Persoalmente non temos acadado ren en col de il mais atopamos abondosas referenzas nos escritores que se téñen ocupado da mitoloxía galega.

Referíndose en xeral ás romaxes da nosa terra di García de la Riega:

«Y por creer también que los tales reptiles son almas de personas que cumplen votos no realizados cuando vivieron, los aldeanos

en sus largas expediciones, nunca matan las culebras que encuentran al paso limitándose a apartarse de ellas, o espantarlos.» (1)

E Federico Maciñeira, concretando as suas observazóns á romaxe de San Andrés de Teixido, manifesta.

«Por el camino... cuidan de no molestar ni matar reptil alguno de los que encuentran, porque como queda expuesto al principio son almas en pena que marchan también a cumplir la romaxe!» (2)

Idéntica noticia da Murguía en Leyendas y tradiciones de Galicia. (3)

Cumpriría así todo o acrarar se ista crenza avencellase soio ca romaxe ó San Andrés de Teixido ou se por contra estende á outras. Coidamos que a primeira suposta é o mais verosímil por existir a tradizón de que o que non vai de vivo a Teixido terá que ir de morto e por localizarse únicamente en tal lugar ista tradizón.

O problema do culto da serpe na Galiza, foi abordado por García de la Riega ó discutir as concrusións de D. Xoaquín Costa, en col do emprazamento da Ofiusa de Avieno.

Trouxo pr'o caso aquíl erudito pontevedrés datos e argumentos de difrente valor probatorio, falando da Pedra da Serpe, no monte Confurco (Rianxo), de outras penedas que levan o mesmo nome e de vellos romances que contan as loitas que algúns cabaleiros libraban con serpes e dragons, mais o rexo da sua argumentazón acadouno na diplomática e nas tradizóns medioevaes que se relaizan ca lenda Xacobeá, vindo a resumir os seus puntos de vista nas seguintes verbas:

«Del antiguo culto a la serpiente en Galicia consignado en la tradición compostelana del siglo IX, se hace cargo la epístola del papa de San León según el codice Escorialense y la Leyenda Floriacense, ambos de principios del siglo XI, relativas al apóstol Santiago, sepultado por sus discípulos en Libredón (templo de Baco), quienes derribaron el ídolo colosal que en este lugar había

(1) G. de la Riega, *op. cit.*, páx., 136.

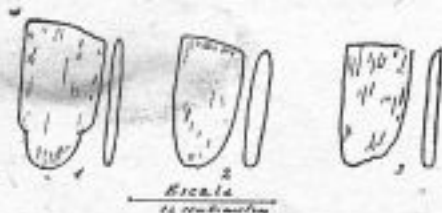
(2) *San Andrés de Teixido*, páx. 77.

(3) Publicado na «Temporada de Mondariz», 8 Xullo, 1913.

y el de la serpiente, situado en el monte Ilicino (así llamado *ilitio*, dicen aquellos documentos) hoy Pico Sacro, en la cuenca del río Ulla. Igual referencia a dicho culto hace el acta de fundación del monasterio de San Sebastián de Monsagro (el mismo Ilicino) escrita a principios del siglo X.

Craro está que non é doado dexergar o ronsel de istos cultos no día de oxe, mais a indubidabel preocupazón e preferenza que pol-as serpes amostra o noso folklore fai matinar n-un vello totem transformado no correr dos séculos e arriostira de algún xeito a hipótesis de Bosch-Gimpera a que atrás nos referimos.

Na Meicifia popular a cobra serve na Galiza, principalmente pra curar a reuma, administrando ós enfermos caldo feito co unto ou ca camisa do animal, ou dando fregas co unto no sitio enfermo. Son moitas as casas

(Fig. 35).

labregas onde se gardan coidadosamente ambas cousas, e moitas veces temos ouvido gabar a aición curativa infalibel e pronta de taes remedios.

A camisa da cobra úsase tamén como profiláctica contra o mal de ollo e contra outras moitas doenzas.

Nas Asturias, e según A del Llano, a camisa das serpes empregase preferentemente pra se perservar dos doores de cabeza, levandoa metida no forro do chapeu.

Mais nas terras do Principado os restos de iste reptil teñen a facultade de dar sorte a quen os leva. Sorte no xogo e sorte no traballo según reza a copra:

«Pa que seas muy dichoso
esposa mía en la siega
has de llevar siempre al cuello
la camisa de culebra».

Pra ganar no xogo a operazón ten que ser

levada con mais tino, perseguindo o animal, pisandolle a cola denantes de matala, arrincándolle a língua e botándoa despois de seca no chapeu do contricante na partida.

É tamén asturián a consella de que a pedra contra á sua penzoña fórmala elas mesmas, axuntándose varias e babándose. A baba faise logo pedra e cura os efectos das mordedelas.

Relazoadas n-algunha cousa con istas consellas, hai outras na nosa terra anque eiqui derivan por mais estranos vieiros pra aitar n-outra crás de negocios.

Trata iste asunto Murguía na sua «Galicia» (1) e de ela copiamos as referenzas seguintes:

«Añadiremos que nuestro amigo y escritor D. Francisco de la Iglesia nos aseguró haber hallado cerca de la Coruña los huevos druidicos de cristal negro. No los hemos examinado, y aun teniéndolos a la vista y siendo reales y efectivos, libráranos el cielo de decir que eran los huevos druidicos formados por la baba de la serpiente, símbolo del universo. Más no se ha de callar que hay entre nosotros una superstición interesante y que a ellos se refiere porque es cuestión de la serpiente y de su huevo mágico. Cree la gente vulgar que, cuando el gallo de siete años pone un huevo, nace del una serpiente. Si en el momento o después que el huevo misterioso da su fruto simbólico, entra en su casa el dueño, si es él el que ve primero a la serpiente recién nacida, no hay para él peligro alguno; al contrario si es ella la que ve, porque entonces es seguro que muere aquel año».

E despois nas *Adiciones* engade por vía de aclarazón.

«Nuestro distinguido amigo Sr. D. Francisco de la Iglesia, nos advirtió que al hablar del huevo druidico, no dijo haber visto el que tiene por producto la baba de la serpiente, sinó uno de cristal negro, al cual supone se le adjudicarían las mismas virtudes que al *anginum*. Hecha esta salvedad, añadiremos que la creencia en la virtud del huevo para salir vencedor en los asuntos judiciales es tan viva entre nuestros campesinos

(1) Barcelona, 1888.

nos, que no hace un año se viu un exemplo elocuentísimo de ello. Un desgraciado parricida que espíu su crimen en el cadalso, entrou en la cárcel de Orense, tranquilo casi sonriente... El infeliz traía constantemente bajo el sobaco un huevo de cuya virtud esperaba su salvación; más como no se mudase la camisa temiendo que se le cayera el huevo en cuestión, porque en ese caso el talismán perdía su fuerza, hubo necesidad de obligarle a cambiar de ropa interior. Fué cosa que le contrarió vivamente, apoderándose de él el más grande desaliento cuando al mudarse se le cayó al suelo el huevo milagroso... Es este a distancia de diecinueve siglos un caso parecido al que nos cuenta Plinio de aquel caballero romano que para salir vencedor en una cuestión judicial se provejó del talismán reputado como el más eficaz para ganar todos los procesos, llamado huevo de serpiente o huevo druidico».

Compre que ratifiquemos a ausoluta veracidade de iste derradeiro relato de Murguía e que engadamos que o parricida en cuestión coidaba, asegún nos aseguraron persoas que interviron no seu proceso, facer saír do ovo unha cobra ca quentura do seu corpo.

E pra rematar faremos aínda algunhas observazóns que quizais non estean desprovidas de certo intrínseco e que se refiren á diferente natureza das serpes asturiáns e galegas.

As cobras do folklore do Principado son case de cote unha caste espezial de mostros, os *cuelebres*, que como logo imos ver, teñen forma e costumes espeziaes e por contra as serpes da mitoloxía galega son sinxelamente serpes, por vegadas moi grandeciras, e na maioría dos casos mouros ou mouroas que toman aquí xeito ben pol-a súa vontade ben pol-a podenza de un feitizo.

No respective á vida dos *cuelebres* asturiáns compre facer notar un chocante paralelismo, consinado xa por C. Cabal.

Referíndose a iles d'el A. del Llano:

«El Cuelebre es una serpiente alada que custodia tesoros y personajes encantados. Vive en los bosques, en las cuevas y en las fuentes de gran cavidad subterránea».

«Ataca a las personas y a los animales; la

escama que le cubre es tan dura que rechaza las balas; únicamente se le puede dar muerte hiriéndole en la garganta».

«Cuando es viejo y está muy encascarado, es decir cuando su escama está muy dura y crecida, le prohíbe Dios permanecer aquí y se va volando a la mar cuajada, donde viven los Cuélebres que, por ser viejos, han sido expulsados de sus viviendas. En el fondo de este mar hay montones de riquezas, pero los hombres no pueden apoderarse de ellas por causa de la vigilancia de los Cuélebres».

Constantino Cabal en «Los dioses de la vida» precisa unha miga mais, e conta que a mar soterránea onde se refuxian os *cuelebres* e a que se chama a *mar tapada* onde hai un imenso viveiro de diamantes que poden así e todo apanarse botando anacos de carne atada con cordas por certos buratos que van dar a aquela mar. Os diamantes apeganse á carne e pra recollelos soio hai que erguer os anacos tendo tino de ceibalos da voracidade vixiante dos *cuelebres*.

Notou xa o devandito etnógrafo a forte semellanza de iste relato co consinado na Segunda Historia de Sinbad o Mariño na que iste refire como caíu n-un val fondo como un puzo, inzado de penedas de diamante e de diamantes soltos, mais cheo tamén de cobras grandes como palmeiras. E conta despois como os homes botaban dende enriba anacos de carneiro ós que se apegaban os diamantes, anacos que as aves-rocks levaban nas suas poutas á superficie da terra habitabel, sendo recollidas de tal xeito por aqueles mineiros de novo xénero.

O paralelismo é tan esaito que fai matinar n-algunha cousa mais que n-unha sinxela coincidencia, sendo ben que lembremos pr'o caso que asegún a crítica dos testos das *Alf Lailah Oua Lailah*, os viaxes de Sinbad foron redaitados denantes do século X e apóndolle aínda algún escritor unha orixe malaia.

A indole semente espositiva que quixemos dar a iste traballo, impídenos alongarnos en novas considerazóns e dicir algo en col da estensión e sinifinanza do culto da serpe nos pobos antigos e relazoar as almiñas-serpes que fan a romaxe á San Andrés de Teixido, con outros espritos de mortos que re-

visten idéntica forma na mitoloxía grego-romana.

Pol-o demais pouca perda é un aprazamento en tal custión xa que esta parte do folklore galego pódese decir que se alcontra aínda no período de recollida de materiaes.

A PEDRA DA CRABA

(véxase o número 12 do mapa)

Alcóntrase a pedra de iste nome na freguesía de Cespón, concello de Boiro, perto do mar e uns 50 metros cara ó oeste do cruceiro de Cubeliño. É unha peneda de grá que afiora ó chán hourizionalmente e que presenta insculturados dous animaes, postos un en col do outro (fig. 34).

O da parte superior que é moito meirande qu'o da inferior, mede de longo 50 centímetros representa á un animal seguramente do xénero *capra*, os cornos lixeiramente curvados e botados cara atrás.

Pertence ista figura a un tipo pouco abondoso entre as representazóns zoomorfas galegas. Emparentado cas do grupo *a)* da crasificación denantes enunzada, diferénzase así e todo dos cervos dos Ballotes e dos animaes de Axeitos na estrema delgadeza do corpo que contrasta co eisaxerado abultamento que no de aquiles se observa. Por outra parte a forma de estar tratadas as patas é tamén distinta; as dianteiras saen angularmente de un mesmo punto do peito namentras nas figuras dos Ballotes e de Axeitos afástanse unha da outra como se buscaran dar unha sensazón de perspeitiva. As patas traseiras en troques óllanse interpretadas do modo típico das insculturas do tipo *b)* isto é continuando sinxelamente as liñas arredadas do lombo e do ventre.

A pesar das súas singularidades non deixa de ter ista figura os seus paralelos na mesma terra arousán podéndose olar nos gru-

pos dos Ballotes e do Meadelo dúas representazóns de estilo ben imitante á que nos ocupa. (1)

Compre tamén facer notar o circo incompreto que aparece axuntado a unha das patas traseiras de ista figura e observar a súa imitanza co outro circo incompreto que se olla posto a rente do coarto posterior de un dos cervos da composición principal dos Ballotes.

O pequeno animal que se atopa insculturado por baixo do anterior, áchase ou incompreto ou moi esmorecido pol-o tempo. Pol-o que de él pode ollarse parez que debe pertencer ó grupo *b)* da nosa crasificación.

Pertence iste fermoso pazo, situado na freguesía de Lampón, concello de Boiro, a D.ª Mercedes Caamaño, viuda de Sanjurjo, cuio administrador amostrounos os tres devanditos machados barceiros, que forman parte de unha curiosa colección de armas.

O primeiro (fig. 35, núm. 1) é de serpentina e presenta no cabo inferior dous estreitamentos pra facilitar o mangaxe.

O segundo (fig. 35, núm. 2) é de fibrolita e de gume case reito.

O terceiro (fig. 35, núm. 3) tamén de fibrolita e unha aixada ben caracterizada pol-a forma do seu gume.

Os tres teñen as caras paralelas i-están polidos coidadosamente. Por istas circunstancias e pol-a crás de pedra con que están fabricados, debense crasificar todas istas pezas n-un eneolítico xa adiantado.

Iñóranse as condicións do seu achádego, sabendose samente que se atoparon na Barbanza.

(1) Véx. F. Bouza Brey Trillo, *Una estación de Arte rupestre en las márgenes de la Ría de Arousa*, t. a. das «Actas y Memorias de la S. E. de A. E. y Prehistoria» volume, VI, 1907, figuras 13 e 22.

FLORENTINO L. CUEVILLAS E
FERMÍN BOUZA BREY

LEA VOSTEDE A PRIMEIRA PARTE DE

OS CAMIÑOS DA VIDA

NOVELA POR OTERO PEDRAYO

OS HOMES, OS FEITOS, AS VERBAS

UN INÉDITO DE NIETZSCHE: «SO-KRATES UND DIE TRAGOEDIE»

A traxedia grega afundiuse con Eurípides; non morre, mainamente, da propia morte ó igual das outras artes suas irmás maiores. Ben fixeron os autores da nova comedia ática honorando a lembranza de Eurípides pois ollaban n'el o criador do seu xénero. Il levou á escea ós homes meios e as latricadas de todol-os días cando dinantes no grande drama musical somentes falaban persoaxes d'outro estilo, fillos dos herois e dos semideuses ou os istantes de suprema eisaltación das almas. Eurípides sentía a traxedia e teimaba seguir o camiño esquireano, mais home de espírito crítico, ouservou coma a nova burguesía facíase indefrente á inmortalidade, ó pasado e ó pórvir ideal. Esquilo e Sophocles non desmontaban o mecanismo psicolóxico; un gran fondo inconsciente que non fala todo e deixa aduñar mais do que di—grandes momentos patéticos gardando o carauter do dithyrambo dionysíaco—enchía o arte en grande parte instintivo do drama musical grego. Eurípides percibíu a decadencia d'iste drama porque estaba conquistado pol-o esprito socrático, é dicir: conscente, crítico, razoador, apolíneo. Eurípides é o poeta do racionalismo socrático. Os do seu tempo ben percibiran a relación dos dous homes. A fórmula de Eurípides: «todo ha ser conscente pra ser belo» correspóndese c'a de Sócrates: «soilo é bô o conscente». Os conservadores consideraron ós dous estragadores do pobo e da mocidade. E o oráculo delífico afirmando ser Sócrates o mais sabio dos homes dixo tamén que Eurípides era o seu segundo en sabiduría. Sócrates fanático da lóxica despreza ó mesmo tempo ó arte e mais ó instinto. Sócrates trastocou a verdadeira xerarquía das cousas: seu demonio somentes actuaba en senso negativo; n'el a parte do instinto era crítica e somentes foi creador pol-o conscente. Tamén Platón, vítima do socratismo, pensaba qu'a traxedia debía ordearse no mesmo plán qu'as artes cosméticas e da cociña. Pra chegar a iste extremo tivo que sacrificar nas aras de Sócrates a sua admirabile natureza artística, e defender ó artista filósofo contra o, asegún il, artista inentilixente. Tíña razón Aristófanes cando facía cantar ó coro: «Saúde a quen non vai latricar con Sócrates. Saúde ó que

non maldizoa as Musas e non sinte un cego desprezo pol-o subríme da traxedia» Sócrates non sentía a música, foi o precursor da ciencia que debía nacer na Grecia. E a ciencia e a arte son contrarias. Foi o primeiro gran grego feo: ollos de cangrexo, naris cóncava, boca grossa, fala tatexante. Pai da lóxica e destróitor do drama musical que concentraba toda a lús da arte antiga. Mais o socratismo é mais vello que Sócrates; seu elemento propio, a dialéutica, xurde na traxedia cando empeza o predominio do diálogo que inicia a evolución remataba na peza de intriga c'a morte da música esencial ó senso verdadeiro da traxedia. Ista era *pesimista*, náda no mantañal fondo da piedade: o héroi trágico bótase na desgraza, cego, c'a testa envolta en veos, sin consolo, cheio d'unha nobreza que fire as almas. En troques a dialéutica, procurando a causa e o efeto, negando todo o que non se pode analizar por conceptos, é por natureza, *optimista*. Desde tal elemento entrou na traxedia produxo unha oposición semellante á da matemática e a música modernas. A dialéutica olla na desgraza un erro de cálculo e cando destróiu a traxedia puido chegar a comedia. As tres espresións Socráticas: «virtude é saber; somentes se peca por inoranza; soilo é feliz o home virtuoso» mataron c'o seu optimismo a traxedia pesimista. Non deixou qu'o diálogo e o monólogo se fundiran c'a música, e a música afastouse da traxedia procurando na forma d'unha arte absoluta un desenrolo ceibe. Morreu en Eurípides o drama musical cuio cume e frol foi Esquilo. Morreu pra sempre o drama musical? O Xermano non pode criar outra cousa que a *grande ópera*, que respeito do drama musical antigo é como o simio acarón do Hércules? Iste é o noso mais grave problema. O Xermano que de tal xeito non o sinta é que morreu baixo un novo socratismo que non fai mártires, nin fala grego, nin se gaba de saber rên: a Prensa de hoxe.

Estas liñas queren coller as ideas esenciais da conferencia que F. Nietzsche fixo no Museu de Basilea nos comenzos do 1870. Estivo inédita, aparte d'un pequeno pasaxe hastra que Max Ochler, arquivero do *Nietzsche Archiv* diulla a *Commerce* na que se publicou («cahier XIII») con tradución de I. Paulhan, un dos colaboradores na nova Biblioteca das Ideas.

A BIBLIOTECA DA «REVISTA DE OCCIDENTE»

Non é preciso meterse de novo na discusión do meridiano. O millor será que cada terra se rixa pol-a súa hora. Somentes de tal xeito se mantén a harmonía cósmica. Mais non se pode esquecer coma todos os meridianos arelantes procuran un polo, de pensamento; é xusto notar—o comentario agora soilo confirma o sentir dos escollidos—como un feixe de meridianos, da Europa central, pasa por Madrid. Ten a oficina de lonxitudes na Biblioteca da «Revista de Occidente». As coordenadas refírense ás diversas filosofías xermánicas. Antigas e novas locen as costelacións con lume sempre animador. ¿Que importa qu'algúñas teñan morto namentras brile seu raio? Entre as xeometrías que dispoñen as craras estrelas talladas en diamantes ceibes, albíscanse nebulosas, materia primixenia, sin orgaizar. Hastra o lume refrexado na cortiza dos astros mortos d'pol-o menos a súa malenconia. Pois todo pende en grande parte do ollar que enxerga e, un pouco menos, da perfección do telescopio. As estrelas como os filósofos endexamais adequen grosor real apesares dos adiantos da técnica. Son sempre puntos luminosos, istantes do decorrer d'unha lús inmorredoira: o misterio da individualidade. Sempre é boa a compañía d'un filósofo. Hoxe inda mais. Xa estamos cansos de tomar por costelacións as luces municipais das cidades na noite, e por nebulosas as rúas aromeadas pol-os dancings. Hai que escolmar ou armonizar entre a escuridade das carbaileiras e a esfera do ether.

Inda está por esquirbir a hestoria da primeira aventura da filosofía alemana na Iberia. O terceiro tomo dos *Heterodoxos* soberbio de mocidade foi desmaziado d'un tempo e do tempo do seu autor. A cerveza que beberan na Xermania os primeiros pensionados—lembramos as tertulias de Sanz del Río—soilo trouxo outros pesadelos á noite española do dazanove. Os pensionados d'agora saben onde beben e ván dotando o castelán d'unha Biblioteca filosófica, quizais única nas falas romances. Teñen o senso da vida e da curiosidade esperta: acarón de Max Scheler chega Brentano. Xa Simmel, Frobenius, Messer, figuran na primeira educación do estudante universitario que non fai moito se mantiña de positivistas e krausistas remocicados e tiña esquecida a escolástica. Pois sin dúbida un dos maiores pecados contra o Espírito feitos pol-o Liberalismo Español foi a supresión das Facultades de Teoloxía. Imonos curando d'aquela separación entre a filosofía e a vida. Xa de cando en cando a lús d'unha das grandes estrelas

decorre longa e seria sobre o *stadium* dos ensaistas. Xa vai sendo temerario o descubrimento dos mediterráneos como no tempo do 98. Aixiña sairá unha tradución da Filosofía da Hestoria, de Hegel. Agardemos que non se demorarán os románticos, e no seu centro a nebulosa, vibradoira de lús moza de Schelling. En Francia baña moitos rapazes na súa espranzada alborada. A *Revista de Occidente* tén de cheo dereito ó seu tído.

O CENTEARIO DE IBSEN

Ex moitos centenarios a data do dazanove asombra somentes pol-a obriga da lembranza, a data do vinte. O nome de Ibsen endexamais foi esquecido: segue alentando seu vasto peito criador impondo a meditación apaixoadada de fortes realidades envoltas n-un ensoño lonxano de Wiking afeito a navegar pol-os mares onde cruzan pelengrinos os icebergs. Pois en Ibsen hai un grande sopro atrántico e unha étnica esprencia de pobo mariñán. Abonda a lembranza da *Dona da mar*. Ibsen viviu en Beugen, vella vila auténtica e sempre tivo moito de capitán de navegación *au large*. Os mariños sempre foron fieis a Ibsen: Nansen dixo que o poema ibseniano *Terfe Vigen* foi o que o sostivo nas longas noites de inquietude na súa primeira expedición polar. Ibsen atópase en todas as bibliotecas islandesas. Non lembro onde teño lido a chegada d'un barco noruego que levando o nome do autor de *Nora* a un isolado fiord da costa de Chile; un nome pra ligar os fiords do norte c'os do Sul. Os homes, entón novos do 98 sentían en Ibsen a paixón millor encarnada en esquirtor, do século dazanove: soupo ferir as realidades com'as augas firen as costas rocosas e crían mornas badías femeninas, fondas, azues, com'as almas das mulleres ibsenianas. Tivo que xurdir n-un pobo sin mais tradición literaria que a folklórica pra millor enxergar, c'os ollos lavados pol-a lús dos neveiros os problemas morales da Europa. Seu país non-o quixo, mais con certa coquetería de paisano que olla a un fillo prodixio. Il moito lle quería; hastra gardaba a gravidade xermánica, deixábase chamar o Dr. Ibsen e puña todas as condecoracións como un Leibnitz. É curiosa a súa comparanza con Strindberg; os suecos e daneses ollaron mais pr'o Báltico, o Mediterráneo do Norte.

Suscribase a

“A NOSA TERRA”

Idearium das Irmandades da Fala

Imp. NÓS, Real, 36-1.º A CRUÑA

Use o novo cristal PUNTAL, fabricación de Zeis,
e escrúpsiva da

CASA DE LOS LENTES

Plaza Mayor, 18.

OURENSE.

Drogueria e Farmacia

LUIS FÁBREGA

Progreso, esquina a Luís Espada

OURENSE

MERQUE VOSTEDE

Plumeiros **RAFIUM**

De mais dura qu'os de pruma e limpan
millor. Véndese en todol-os estableci-
mentos do ramo

Andrés Perille - OURENSE

F. ROMAN E SACO

DROGUERIA

e FARMACIA

Pereira, 19

Teléfono 28

OURENSE

A hixiene nos nenos

é a garantía da súa saúde física e moral o día de mañá.

No diario aseo dos nenos emplee o **"Jabón Sales de la Toja"**, único que ás súas altas calidades meiciñás xunta toda a finura e perfume d'un xabón de tocador.

Contribúe ó perfecto desenvolvemento das criaturas e evita o perigo da escrófula e o raquitismo.

**JABÓN
LA TOJA**
UNICO EN EL MUNDO

O Xabón da Toxa
ademais de ser o mellor é un
producto galego que nos
honra no mundo enteiro

AGUAS DE
MONDARIZ
 FUENTES DE GÁNDARAY TRONCOSO
 Propiedad de los Sres. Hijos de Peinador

Véndese en total-as
 Boticas, Droguerías
 Hotels,
 Depósitos d'augas
 minerás,
 Restaurants e
 vagós-camas de
 todol-os três

Estas augas, de sona universal son o reme-
 dio enxebre e eficacísimo

cand'un quer combater o
 Artritismo, a Diabetes, Desnutrizón, Obesi-
 dades diversas, doenzas do Aparello dixe-
 tivo, Anemia e Neurastenia

Riquísima auga de mesa
 gaseada naturalmente

MONDARIZ-BALNEARIO Áchase á 35 Km. de VIGO